

**Η αλήθεια, όταν μπορή, να λέγεται**

*Φ. Πέτσας*

doi: [10.12681/makedonika.613](https://doi.org/10.12681/makedonika.613)

---

Copyright © 2014, Φ. Πέτσας



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### To cite this article:

Πέτσας Φ. (1975). Η αλήθεια, όταν μπορή, να λέγεται. *Μακεδονικά*, 15(1), 359–361.  
<https://doi.org/10.12681/makedonika.613>

## ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

### Η ΑΛΗΘΕΙΑ, ΟΤΑΝ ΜΠΟΡΗ, ΝΑ ΛΕΓΕΤΑΙ

Στά 'Αρχαιολογικά Χρονικά, πιό πάνω (σ. 274 και 277), σημείωσα πώς το σημαντικότερο γεγονός στη Μακεδονική αρχαιολογία της τριετίας 1968-1970, στην όποιαν αναφέρονται τὰ Χρονικά, είναι η δημοσίευση από τὸ Μαν. 'Ανδρόνικο τόμου γιὰ τὸ «νεκροταφείον τῶν τύμβων» στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας<sup>1</sup>. Πολὺ λίγα δημοσιεύματα, ἑλληνικά ἢ ξένα, ἔχουν ἴση σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἀρχαιολογία τῆς Βορείου 'Ελλάδος.

'Απὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐχαιρέτησα κι ἐγὼ τὴ Βεργίνα I μὲ τὸν πρέποντα ἐνθουσιασμό, πὸ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀγάπη μου στὴ Βεργίνα, ὅπου κι ἐγὼ ἄρχισα, μόνον ἓνα χρόνον πρὶν ἀπὸ τὸν 'Ανδρόνικο, τὴ μῆσθ μου στὴν ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, μὲ τὸ δάσκαλο σοφίας, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς, τὸν Κωνσταντῖνο Ρωμαῖο.

Μὲ τὸ Μαριναιτικὸ καθεστῶς στὰ ἀρχαιολογικά μας πράγματα δὲν εἶχα τὴ δυνατότητα νὰ γράψω, ἐνῶ δόθηκε καιρὸς στὸ διάστημα αὐτὸ νὰ δημοσιευθοῦν βιβλιοκρισίες γιὰ τὴ Βεργίνα I. Κατὰ τὸν κανόναν ἐπαινεῖται τὸ ἔργο, δίνεται περιληπτικὰ τὸ περιεχόμενον καὶ γίνονται παρατηρήσεις ἀνάλογες μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ κρίνοντος.

'Ο Keith De Vries π.χ. παρατηρεῖ ὅτι μὲ τὴ Βεργίνα I τὸ πρόβλημα τῶν shield bosses μᾶλλον περιπλέκεται παρά λυτεῖται. 'Ο 'Ανδρόνικος τὰ δικά του ὅμοια εὐρήματα τὰ βρῆκε στὴ θέση τῆς ὄσφυος τῆς νεκρῆς καὶ εὐλογα τὰ ἐρμηνεύει ὡς μέρη γυναικείας ζώνης. 'Αλλὰ «ὑπερτιμᾶει τὴν περίπτωσθ του ὅταν ἰσχυρίζεται (σ. 247) ὅτι μόνον στὴ Βεργίνα ὑπάρχει ἀνασκαφικὴ μαρτυρία γιὰ παρόμοια χρῆση. Εἶναι ἄδικος» γιὰ μιὰ περίπτωσθ τῆς Κύπρου, ὅπου τὰ ὀνομαζόμενα ἀπὸ τὸν 'Ανδρόνικο ὀ μ φ ἄ λ ι α, κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴ μαρτυρία ἀσφαλῶς δὲν σχετιζόνταν μὲ ζώνη, ἀλλὰ μὲ κάτι σάν ἀσπίδα (H. W. Catling, *Cypriot Bronzework in the Mycenaean World*, σ. 142-146).

'Εθνολογικά καὶ χρονολογικά προβλήματα δύσκολα μποροῦν νὰ πάρουν τὸ ἀπαιτούμενον μέρος σὲ περιορισμένο χῶρον. «Andronikos argues that some of the material (and thus graves) goes back to a significantly earlier stage, to what he would estimate as the end of the 11th or beginning of the 10th century; this may be so, but the evidence adduced seems not in itself compelling».

Παρατηρεῖται σωστά, ὅτι οἱ διάσπαρτοι τύμβοι (κατ' ἐπιλογὴν) τοῦ 'Ανδρόνικου εἶναι γενικὰ ἀρχαιότεροι ἀπὸ τοὺς τύμβους τῆς δικῆς μου (δεδομένης) ζώνης νοτιώτερα, δηλ. πρὸς τὸ βουνό. 'Οχι βέβαια ἀρχαιότεροι τῶν τύμβων C καὶ C<sub>1</sub>, πὸ δὲν περιλαμβάνονται στὴ ζώνη, ἀλλὰ στὸ χῶρον τῶν τύμβων τοῦ 'Ανδρόνικου. 'Αποδίδω τὴ χρονικὴ διαφορὰ στὸ φαινόμενον πὸ παρατηρεῖται γενικότερα στὴν οἰκιστικὴ ἱστορία τῆς Μακεδονίας: οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τίς τοῦμπες τῶν κάμπων τραβήχθηκαν μὲ νέες πολιτιστικὲς συνθῆκες πρὸς τίς πλαγιές, ὕστερα, γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια κυρίως, ὀχύρωσαν ἀκροπόλεις στὶς κορφές,

1. Μαν. 'Ανδρόνικου, Βεργίνα I, Τὸ Νεκροταφείον τῶν Τύμβων [Βιβλιοθήκη τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας, ἀριθ. 62], 'Αθῆνα 1969.

για να επανέλθουν με τὸ Φίλιππο Β', κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, στὶς ὀχυρωμένες πόλεις τῶν κλασσικῶν χρόνων.

Ὁ Ἀνδρόνικος στὰ Εἰσαγωγικά (σ. 6) παραπονούμενος «συλλήβδην» κατὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ τοῦ ἀρμοδίου Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων, ποὺ ὅλοι εἶχαν φιλικὴ διάθεση, γράφει ὅτι ἀνέμενε νὰ τοῦ ἀνατεθῆ καὶ ἡ σωστικὴ ἀνασκαφή<sup>1</sup>. «Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑπῆρξεν ἀπροσδόκητος καὶ παραμένει ἀνεξήγητος δι' ἐμὲ ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐργασίας εἰς ἄλλον συνάδελφον, γεγονόςς τὸ ὅποιον προεκάλεσε διάσπασιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ διάσπασιν τῆς μελέτης ἐπὶ ζημίᾳ βεβαίως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ πάσης ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης, τῆς ἐπιστημονικῆς δηλαδὴ ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου καὶ τῆς συναγωγῆς πορισμάτων». Ὡραῖα λόγια! Στὰ ὅποια ὁμως, ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ παραμένῃ «ἀνεξήγητος» ἡ λεγόμενη «ἀνάθεσις τῆς ἐργασίας εἰς ἄλλον συνάδελφον», θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς:

Ὁ Μ. Ἀνδρόνικος δημοσίευσε 32 τύμβους τὸ 1969, δηλαδὴ μετὰ εἰκοσαετιᾶν περίπου ἀπὸ τὸ 1950 ποὺ ἄρχισε τὸ ἔργο του στὴ Βεργίνα. Ἦταν μιὰ σ υ σ τ ῆ μ α τ ι κ ῆ ἀνασκαφὴ μὲ σχετικῶς φτωχὰ μέσα, ποὺ ἔδινε ὁμως ἄνεση χρόνου στὴν ἔρευνα. Ἐπίσης καιρὸ καὶ γι' ἄλλες δουλειές. Ἀντίθετα, μέσα σ' ἕνα χρόνο, ὅπως ἐζητεῖτο, ἢ μέσα σὲ δύο χρόνια, ὅπως κατ' ἀνάγκην ἔγινε, ἔ π ρ ε π ε τ ὸ 1960 ν ἄ σ κ α φ ο ὦ ν β ι α σ τ ι κ ἄ π ἄ ν ω ἄ π ὸ 70 τ ὺ μ β ο ι! Ἡ ἔθνικὴ ὁδὸς Βεροίας-Μελίκης ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Γιὰ τὸ Νομαρχιακὸ Ταμεῖο, ποὺ δαπανοῦσε, ἡ ἀνασκαφὴ ἦταν δεῦτερο ἔργο. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, γιὰ τὴν ὅποια τὸ ἔργο ἦταν «ὑψίστης σπουδαιότητος», μπόρεσε νὰ δώσῃ μόνον 10.000 δρχ.! Αὐτὸς πιθανώτατα ἦταν ὁ μόνος καὶ ὀπίλουστατος λόγος ποὺ ἀνετέθη ἡ σωστικὴ ἀνασκαφὴ στὴν ἄρμόδια Ἐφορεῖα Ἀρχαιοτήτων Βεροίας καὶ ὄχι στὸν συστηματικὸ ἀνασκαφέα, ὁ ὁποῖος στὴ Θεσσαλονικὴ εἶχε καὶ πολλὰς ἄλλες δουλειές. Ὅσο γιὰ τὴν «διάσπασιν τῆς ἀνασκαφῆς»: α) τὴ διάσπασιν θὰ τὴν ἀπέτρεπε ἡ συνεργασία καὶ β) ἡ ἐνότητα τῆς ἔρευνας..., ἀλλὰ ποῦ ἐξασφάλισε ποτὲ ἐνότητα ἔρευνας ἢ Ὑπηρεσία; Στὴ Βεργίνα, στὴ Θεσσαλονικὴ, στὴν Πέλλα, στὴν Ἐδεσσα; Ἄς μὴν προχωρήσουμε νοτιώτερα, π.χ. μέχρι Μικηνῶν.

Κακὸ πρᾶγμα «ἡ διάσπασιν τῆς ἀνασκαφῆς», ποὺ προκάλεσε «ἐν συνεχείᾳ διάσπασιν τῆς μελέτης». Ἀλλὰ θὰ ἦταν παρήγορη ἡ σκέψη τούτη: ἂν 32 τύμβοι χρειάσθηκαν 20 χρόνια γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν, τί θὰ γινόταν μὲ τὸ ὕλικὸ ἄλλων 75 τύμβων; Ἐνῶ τώρα τακτοποιήθηκαμὲ μὴ παραπομπὴ στὴ σ. 7, σημ. 1<sup>2</sup>. Τὸ ὕλικὸ τῶν 75 τύμβων πάντως, ὅπως καὶ οἱ τύμβοι, ὅταν σκάβονταν, περιέμεναν τὸ μελετητὴ μὲ ἀνοικτὰς τίς πόρτες, ὅπως εἶναι γνωστὸ. Καὶ δὲν τὸν εἶδαν.

Μὲ τὰ λόγια βολεύομεθα εὐκολώτερα. Καὶ καταφέρνομε πολλὰ ἴσως. Ἀλλὰ δὲν ὀφελοῦν τὴ γνώση, τὴν ἀρετὴ, τὴ δικαιοσύνη. Περισσότερο βλάπτουν. Ἡ ἀλήθεια, ὅταν μπορῆ, πρέπει νὰ λέγεται.

Τ ἦ ν π ρ ὶ τ ῆ Ἐ κ θ ε σ ῆ μ ο υ γιὰ τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ 1960 στὸ νεκροταφεῖο τῆς Βεργίνας, ἐνσωματωμένη στὴν ὅλη ἐτήσια Ἐκθεσὴ μου τῆς Ἐφορείας Βεροίας, ὑπέβλα γιὰ νὰ δημοσιευθῆ κανονικὰ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, δηλαδὴ στὸν τόμο 17, 1961/62, Μέρος Β', Χρονικά. Ἡ Διευθύνσις τοῦ Δελτίου ὁμως γιὰ λόγους οικονομίας τῆς ὕλης τοῦ Δελτίου, ἀπὸ ἔλλειψη Μελετῶν γιὰ τὸ Α' Μέρος ἢ γιὰ νὰ ἐλαφρῶσθ τὸν ὄγκο τῶν Χρονικῶν, ἀπέσπασε ἀπὸ τὴν ὅλη Ἐκθεσὴ μου τιμητικὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος,

1. Ἐκτὸς τῆς «ἀναμονῆς», σημειωτέον, δὲν διέθετε ἄλλα ἀναγκαῖα ἐφόδια, ὅπως χρό-νο, χρήματα, φωτογράφο, σχεδιαστή, τοπογράφο κ.ο.κ.

2. Ἔτσι ἀπλᾶ: Φ. Π ἔ τ σ α ς, Ἀνασκαφὴ ἀρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης (1960/1), ΑΔ, τ. 17 (1961-62), Α', σ. 218-288, πίν. 92-153. ΑΔ, τ. 18 (1963), Β' 2, σ. 217-232, πίν. 257-262.

τὸ σχετικὸ δηλαδὴ πρὸς τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνας καὶ ἔδωσε στὰ Χρονικά μόνον τὴν ὑπόλοιπη ὕλη τῆς 'Εκθέσεώς μου (σ. 213 κ.έ.), παραπέμποντας (σ. 218, δεξιὰ) γιὰ τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου στὸ Α' Μέρος τοῦ τόμου, ὅπου πράγματι περιελήφθη ἡ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τῆς Βεργίνας. Ὡς ἔδω εἶναι μικρὸ τὸ κακό. Ὁ μόνος κίνδυνος, ποῦ προέκυπτε, ἦταν νὰ θεωρηθῆ τελικὴ δημοσίευση τὸ μέρος ποῦ, ἐνῶ ἦταν μιά preliminary report καὶ προοριζόταν γιὰ τὰ Χρονικά, δημοσιεύθηκε μὲ τὶς Μελέτες. Ἀλλὰ ἡ ἐπέμβαση τῆς Διευθύνσεως τοῦ Δελτίου στὰ γραπτά μὲ τὴν ὑπογραφή μου ἦταν δραστηριώτερη:

'Επειδὴ ἡ ἐκτύπωση τοῦ τόμου 17 καθυστέρησε καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχα ὑποβάλει καὶ τὴ συνέχεια γιὰ τὸν ἐπόμενο τόμο, προσετέθη, χωρὶς γνώση μου καὶ χωρὶς καμιά διευκρίνιση, ἡ ἀρχὴ τῆς δευτέρας 'Εκθέσεώς μου ἐν συνεχείᾳ τῆς πρώτης. Αὐτὰ δὲν γίνονται πουθενὰ χωρὶς νὰ ἐρωτηθῆ ὁ ὑπογράφων καὶ ὑπεύθυνος γιὰ τὸ κείμενό του. Ἀλλὰ ἔγινε! Καὶ τοῦτο φαίνεται, ἂν προσέξῃ κανεὶς, στὴ σελ. 244. Ἐκεῖ τελειῶνε ἡ πρώτη 'Εκθεσί μου μὲ τὴν παράγραφο: Ἀλλὰ Χριστιανικαὶ ταφαί. Ἡ ἐπόμενη παράγραφος μὲ τὴ σμμ. 10 καὶ τὴν πρώτην παράγραφο τῆς σελ. 245 ἦταν ἡ Εἰσαγωγή τῆς δευτέρας 'Εκθέσεώς μου. Οἱ δύο 'Εκθέσεις συρράφθηκαν βάνανσα.

Στὴν τελευταία παράγραφο πάντως τῆς συρραμμένης 'Εκθέσεως (σ. 288, τέλος) λέγεται ρητῶς ὅτι γενικώτερες παρατηρήσεις καὶ συμπεράσματα θὰ ἦσαν πρόωρα γιὰτὶ δὲν εἶχε γίνοι ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ μελέτη τοῦ ὕλικου ὅλων τῶν τύμβων. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ, γιὰτὶ στὴ Βέροια δὲν εἶχαμε ἀκόμα Μουσεῖο, δὲν εἶχαμε καλὰ-καλὰ Γραφεῖο, κυριολεκτικὰ δὲν εἶχαμε ποῦ νὰ σταθοῦμε.

Ἡ ἐπόμενη 'Εκθεσί μου περιελήφθη κανονικὰ στὰ Χρονικά τοῦ τόμου 18, 1963, Β<sub>2</sub>, σ. 217 κ.έ. Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει ὅτι δὲν εἶναι τελικὴ δημοσίευση. Κι αὐτὸ ἰσχύει γιὰ ὅλη τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ 1960-1961.

Ὅπως ὅποτε ὅσα ἔγιναν στὸ Δελτίο ἦταν ἡ καλόπιστες ἐνέργειες ἡ τυπογραφικὰ λάθη. Προκάλεσαν ὅμως ἀθέλητες παρεξηγήσεις, ἀλλὰ καὶ «ἠθελημένες». Θὰ τὰ ποῦμε σύντομα ἀλλοῦ, γιὰ νὰ ἀρθῶν ἀστήρικτα ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα<sup>1</sup>.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

## ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ νέου μεγάρου τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης φυλάσσεται ἀπὸ ἐτῶν ἤδη μαζί μὲ τὸ γενικὸν ἀρχειὸν τῆς μητροπόλεως τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχειὸν αὐτῆς, ἀκριβῶς εἰς τὴν πρώτην δεξιάν γωνίαν μετὰ τὴν εἰσοδὸν. Ἡ ἀρχαιακὴ αὕτη μονὰς ἐταξινομήθη γενικῶς κατὰ τὸ 1970 διαπάναις τῆς μητροπόλεως. Τὸ ἔργον τῆς πρώτης, γενικοῦ χαρακτῆρος, ταξινομήσεως ἀνετέθη, πρωτοβουλία τοῦ τότε μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεω-

1. Ἐδῶ ἀρκοῦμαι μόνον νὰ δώσω μερικὲς ἀπὸ τὶς παραπομπὰς σχετικὰ μὲ τὸν τύμβο C Desborough, The Last Mycenaean, Oxford 1964, σ. 145, A. M. Snodgrass, Barbarian Europe etc. «Proceedings of the Prehistoric Society», τ. 31 (1965), σ. 239, «Opusc. Athen.», τ. IX (1969), σ. 48-49 (Jan Bouzek). Πρβλ. καὶ Χρονικά 1968-1970, «Μακεδονικά», τ. 14 (1974), σ. 239. — «Ἐπὶ τοῦ πιεστηρίου» βλέπω τὴν πραγματεία, τῆς ὁποίας ἀνάτυπο εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλῃ ὁ συγγραφεὺς, Klaus Kilian, Trachtzubehör der Eisenzeit zwischen Ägäis und Adria, «Praehist. Zeitschrift», τ. 50 (1975). Θὰ δώσουμε ἴσως κάτι σχετικὸ στὸν προσεχῆ τόμο τῶν «Μακεδονικῶν».